

2

שימו לב: לחוזר זה פורסם עדכון. [לחצו כאן כדי להגיע לקטע המעודכן.](#)

2. אורחות חיים במוסדות החינוך

2.3 הורים ותלמידים

2.3-4 הקשר בין בית הספר ובין הורים פרודים או גרושים

תאריך תחולה ◀ 1 בינואר 2003

מטרת הפרסום ◀ החלפת סעיף
36 בחוזר מט/1

1. מבוא*

תופעת הגירושין התרחבה בעשורים האחרונים בעולם כולו וגם בישראל. בישראל נרשמה בשנת 2000 עלייה של 4.5% במקרי הגירושין (9,153 זוגות התגרשו, לעומת 8,773 זוגות שהתגרשו בשנת 1999), ושיעור הזוגות המתגרשים היה 28% מכלל הזוגות. ב-2001 היו בישראל קרוב ל-110,000 ילדים שחיו במשפחות חד-הוריות כתוצאה מגירושין. מכיוון שרובם הגדול של מקרי הגירושין מתרחשים לאחר 9-11 שנות נישואין, מרבית הילדים להורים גרושים הם בגיל הגן ובית-הספר, וכמעט בכל כיתה לומדים ילדים שהוריהם התגרשו.

מצב חברתי ייחודי זה של הילדים דורש התייחסות של המערכת הבית ספרית, ולפיכך יש חשיבות רבה להיכרות של הצוות החינוכי עם התופעה ולהבנתה. מודעות, רגישות והימנעות מהתייחסות מתייגת ומכלילה תאפשר מתן מענים מותאמים לצורכיהם של כל ילד וילדה. גירושי ההורים, כמו כל אירוע משברי, יכולים לפגוע בהתפתחות הילדים, אך

* **הערה:** בכל מקום בסעיף זה שמוזכר מחנך הכוונה גם לגננת, ובכל מקום שמובאים דברים בלשון זכר (מחנך, תלמיד, ילד) הכוונה גם לנקבה (מחנכת, תלמידה, ילדה). התייחסות וטיפול נכונים עשויים לסייע להם בניהול אורח חיים בריא ומאושר. כמו כל הילדים, גם ילדים להורים פרודים או גרושים זכאים לקשר יציב, בטוח ותורם עם שני הוריהם.

על פי חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב-1962, שני ההורים הם האפוטרופסים הטבעיים של ילדיהם הקטינים ומחויבים זכאים מתוך הסכמה לדאוג לצורכיהם, הכוללים, בין השאר, את לימודיהם ואת חינוכם. ⁽¹⁾ גם כאשר הילד גדל אצל הורה אחד (ההורה המשמורן) אין הדבר מפחית מחובותיו ומזכויותיו של ההורה השני (שאינו משמורן), הממשיך להיות אפוטרופוסו הטבעי של הילד, למעט במקרה של החלטה של בית-משפט

או בית-דין או הסכם גירושין חתום המורים אחרת. ⁽²⁾ מחויבותו של בית הספר היא לפעול באופן התואם זכות זו ולקיים קשר תקין עם שני ההורים הפרודים או הגרושים באופן המתייחס לטובת הילד, לצרכיו ולרצונותיו.

טובת הילד וכן זכויות הילד בהליך הגירושין של הוריו באו לידי ביטוי

בפסיקה הישראלית בשנים האחרונות. (3)

2. הנחיות כלליות

- 2.1 תפקיד המחנך ממוקד בחינוכו של הילד ובדאגה לשלומו ולרווחתו במסגרת החינוכית, ועליו להימנע ממעורבות בסכסוך בין ההורים - אם קיים סכסוך.
- 2.2 על המחנך להקפיד על קשר ישיר בינו לבין ההורים (או אחד מהם, על פי סיכום מראש) בכל הנושאים הקשורים לתפקוד הילד בבית-הספר ובכל ההסדרים וההתחייבויות של ההורים כלפי בית-הספר (אישורים ותשלומים לטיולים, מסיבות, הרשמה ופעילויות ייחודיות).
- 2.3 במקרים שבהם אין ההורים או הילד מעוניינים בהעברת המידע על הגירושין לגורמים נוספים בבית הספר או בגן, חשוב שהמחנך יתייעץ, במידת הצורך, עם פסיכולוג בית-הספר או עם היועץ החינוכי. אם המחנך מתרשם שקיימים קשיים מיוחדים בתפקוד הילד, עליו לזמן את ההורים לשיחה ולהפנות אותם לגורמים מקצועיים בגן או בבית-הספר.
- 2.4 אם הייתה פנייה אל המחנך מצד פקיד סעד לסדרי דין ביחס לתלמיד שהוריו בהליכי פרדה וגירושים או גרושים, החוק (4) מחייבו לשתף פעולה עם פקיד הסעד ולתת לו מידע על תפקוד הילד בבית-הספר או בגן. עם זאת, המחנך יפעל בנושא בשיתוף עם הפסיכולוג או עם היועץ.

3. המידע על גירושין או על פרדה של הורי התלמיד

- 3.1 יש חשיבות לכך שמידע על מצבו המשפחתי של התלמיד יהיה ידוע למחנך הכיתה. יידוע מחנך הכיתה מסייע לו ולצוות החינוכי להיות קשוב לצורכי הילד, ויכול לתרום להסתגלותו ולתפקודו התקין בבית הספר, וכל זאת תוך התייחסות לשלב שהמשפחה נמצאת בו בתהליך הפרדה או הגירושין.
- 3.2 בדרך כלל המידע על פרדה או על גירושי ההורים מגיע למחנך או לגננת משני ההורים, מאחד מהם או מהילד עצמו. לעתים מגיע מידע למחנך באמצעות גורמים בתוך בית-הספר או מחוצה לו, כמו, לדוגמה, משירותי הרווחה.
- 3.3 עם פתיחת שנת הלימודים, ובמפגש ראשון עם ההורים, יפנו המחנכים בבקשה מוכללת אל ההורים ליידע אותם לגבי כל הקשור לילד (כגון מצבו הבריאותי והמשפחתי, שינויים במבנה המשפחה ואורח חייה).

4. מפגש המחנך עם ההורים

- 4.1 במסגרת הזמנת תלמידים לשיחה עם המחנך יזמן מחנך הכיתה את שני ההורים הפרודים או הגרושים לשיחת היכרות. אם הדבר איננו מתאפשר (עקב רמת עימות גבוהה ביניהם), יזמן המחנך כל אחד מהם בנפרד. שיתופו של הילד בפגישה זו תיעשה בהתאם לגיל, לרצונות ולצרכים המתפתחים שלו ובהתאם לנסיבות הייחודיות.
- 4.2 מטרת המפגש בין המחנך לבין שני ההורים או אחד מהם היא לפתח ערוצי קשר פתוחים וזמינים ולקבוע את דרכי המעורבות והשיתוף של שני ההורים או אחד מהם (על-פי החלטה מוסכמת ביניהם) בחיי הילד

בבית הספר.

- 4.3 הילד זכאי לקשר קבוע ולמעורבותם של שני הוריו בחייו בבית הספר, וההורים זכאים לקבל מידע על לימודיו ועל תפקודו. על המחנך לסכם עם שני ההורים את דרכי השיתוף עם כל אחד מהם לגבי העברת מידע, הזמנות לימי הורים, מסיבות כיתתיות ואירועים בית ספריים, טיולים, תעודות, ציונים והוצאת ילד מהגן או מבית-הספר בשעות הלימודים. כל זאת בכפיפות לטובת הילד ולצרכיו.
- 4.4 לצורכי תקשורת שוטפת יקבל המחנך משני ההורים את כתובותיהם ואת מספר הטלפון שלהם.
- 4.5 על פי הצורך ייקבעו נהלים ייחודיים (כגון מפגשים נפרדים או שליחת מידע באמצעות הדואר) באותם מקרים שבהם אין ההורים מקיימים ביניהם קשר שוטף או על-פי בקשה מפורשת שלהם, או במקרים של רמת עימות גבוהה, כשלא מתאפשר מפגש משותף.
- 4.6 במקרים שבהם אחד ההורים מביע התנגדות לקשרים בין בית הספר להורה השני יבהיר המחנך את מחויבותו לקשר עם שני ההורים. כך גם במקרים שבהם יפנה הורה שאינו משמורן לבית הספר ויבקש מידע לגבי ילדו. זאת לבד מאותם מקרים שבהם קיימת החלטה מפורשת של בית משפט/בית-דין השוללת את הקשר עם אחד ההורים והמוצגת בפני המחנך.
- 4.7 במצבים של עימות קשה בין ההורים או של בקשות חד-צדדיות, או בכל מקרה שהמחנך מתלבט ביחס לטיפול בסוגיות הייחודיות הנובעות מהגירושין, עליו להתייעץ עם גורם טיפולי בבית הספר.
- 4.8 המחנך ישוחח עם ההורים על חשיבות ההתייחסות הפתוחה והגלויה לנושא הפרדה והגירושין. אם, למרות זאת, יביעו ההורים או הילד את רצונם בשמירה על פרטיות ביחס למצבם המשפחתי, יכבד המחנך בקשה זו. עם זאת, במקרה שנוצרים קשיים בתפקודו או בהתנהגותו של הילד, ייועץ המחנך עם פסיכולוג או עם יועץ בית הספר.

5. מפגש בין המחנך לילד

- 5.1 במסגרת מפגשי ההיכרות או המפגשים האישיים השוטפים של המחנך עם תלמידיו יש לאפשר לילד להשמיע את עמדותיו, את רצונותיו, את צרכיו, את מחשבותיו ואת רגשותיו ביחס למעורבותו של בית-הספר בקשר לגירושין של הוריו. כמו-כן יש ליידע אותו לגבי בקשות הוריו הנוגעות לקשר שלהם עם בית הספר.
- 5.2 **אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד** (סעיף 12) מדגישה את זכותו של הילד לגבש דעות משלו ולהביע אותן בחופשיות בכל העניינים הנוגעים לו. דעותיו תקבלנה משקל ראוי בהתאם לגילו ולמידת בגרותו. אם קיימת סתירה בין זכותו של הילד לבין זכות ההורים או אחד מהם להיות מיועדים, ייועץ המחנך עם גורמים טיפוליים וייעוציים בבית הספר או עם גורמים משפטיים במשרד או עם גורמי רווחה באזור המגורים.

5.3 עם זאת, תפקידו של המחנך לנסות ולסייע לילד לקבל את המצב המשפחתי שלו כמצב המאפיין משפחות רבות ומשותף לו ולילדים רבים ולהציע לו דרכים שתאפשרנה לו יתר פתיחות בקשר למצבו המשפחתי במסגרת בית הספר וחיי החברה שלו (ראה ב-7 להלן).

6. צמתים ומצבים מיוחדים בחיי הילדים בבית הספר

במהלך הלימודים של הילדים יש צמתים ומצבים מיוחדים הדורשים רגישות מוגברת מצד הצוות החינוכי ביחס לילדים להורים גרושים, כדלקמן:

- במערכת החינוך שלבים המחייבים קבלת החלטות כגון המעבר ממסגרת לימודית אחת לשנייה (מהגן לכיתה א', מהיסודי לחטיבת הביניים וממנה לחטיבה העליונה), בחירת מגמות לימודיות, החלטות לגבי היקף בחינות הבגרות וכד'. שיחות לגבי בחירות אלו תיעשינה עם שני ההורים, בניסיון לסייע להם להיות שותפים לתהליך של קבלת ההחלטות באופן ההולם את צרכי הילד ואת רצונו.
- בפעילויות מיוחדות (כגון טיולים, משלחות, פעילות במסגרת ייחודית וחברתית) חשוב ששני ההורים יקבלו מידע לגבי השתתפותו של הילד, אלא אם כן סוכם אחרת בשיחה עמם.
- עבודות "שורשים" ושנת בת/בר מצווה עלולים לזמן קשיים לילדים להורים גרושים. הרחבת מושג המשפחה באופן הכולל את הרכבה הייחודי, מתן לגיטימציה לקיומם של הרכבים שונים של משפחות והצעת פתרונות יצירתיים לדרכי הצגת המשפחה יכולים לעזור לילד בהתמודדות עם הסיפור המשפחתי שלו בגבולות הרצויים לו (ראה בחוברת "ילדים וגירושין", ⁽⁵⁾ עמ' 44).

7. תכניות חינוכיות

7.1 גירושין הם אירוע חיים קשה עבור ההורים והילדים, וככאלה הם מחייבים התייחסות רגישה ומקצועית מצד הצוות החינוכי. התעלמות מהנושא מקשה על הילדים ומחזקת אצלם תפיסות סטיגמטיות ורגשות בושה ואשמה. טיפול והתייחסות נכונים יכולים לסייע לילדים להתגבר בצורה טובה יותר על המשבר ולהסתגל לשינוי שחל במבנה משפחתם. לשם כך יש צורך בהפעלת תכנית חינוכית מתאימה היכולה לתרום ולסייע להתייחסות ולטיפול נכונים ורגישים בנושא מורכב זה. משרד החינוך פרסם בהתשס"ב את התכנית "ילדים וגירושין" העונה על צורך זה.

7.2 מטרות התכנית

- מתן מידע אמין ועדכני לצוות החינוכי אודות התופעה
- פיתוח רגישות ומודעות אישית לנושא, בדיקת עמדות ודעות
- פיתוח היכולת של אנשי הצוות החינוכי להתמודד עם הנושא באמצעות תכנית הלימודים
- מתן כלים לשיחה אישית עם ילדים ועם הורים הנמצאים בתהליך גירושין.

7.3 התכנים

- היבטים תיאורטיים של תופעת הגירושין
- תפיסות ועמדות בנושא גירושין
- דילמות העולות בגן ובבית-הספר בקשר לילדים להורים גרושים ואופן ההתמודדות עמן
- מצבים חינוכיים-חברתיים המזמנים עיסוק בנושא (אספות הורים, טיולים, תשלומים וכד')
- שירים וסיפורים מעובדים העוסקים בנושא ילדים וגירושין
- כלים לשיחה ראשונה עם ילדים ועם הורים הנמצאים בתהליך גירושין.

7.4 דרך העבודה

כדי לעסוק בתכנים שהוזכרו לעיל מומלץ שהצוותים החינוכיים יעברו השתלמות אשר תכיל היבטים תיאורטיים ויישומיים של הנושא. באמצעות דיונים, סימולציות, משחקי תפקיד ודיוני דילמה יוכלו צוותים חינוכיים להכשיר את עצמם לעסוק בנושא עם תלמידים בגן ובבית-הספר.

החברת "ילדים וגירושין" פורסמה בשנת הלימודים התשס"ב ונשלחה לכל בתי-הספר. בחוברת זו הרקע התיאורטי והתכנית החינוכית בנושא. אפשר להזמין את החוברת ב"ספר לכל", טל' 35-1800-1800.

בשאלות ובבקשות להשתלמות יש לפנות אל הגב' חוה ברנע, היחידה לחינוך לחיי משפחה, שפ"י, טל' 02-56/603235, ואל הגב' רבקה צ'רקה, חינוך לחיי משפחה בחינוך הדתי, טל' 02-5604117.

8. כתובות לפנייה, לבירור ולייעוץ

- פסיכולוגים ויועצים חינוכיים בבתי-הספר ובגנים
- הקו הפתוח לפניות תלמידים במשרד החינוך, טל' 00-25-800-25-1
- עובדים סוציאליים במחלקות לשירותים חברתיים במקום המגורים
- תחנות לייעוץ בחיי נישואין ומשפחה במחלקות לשירותים חברתיים ברשויות המקומיות
- המועצה לשלום הילד, טל' 02-6780606
- ער"ן, טל' 1201.

9. נספחים

נספח א קטעים מתוך חוק, אמנה ופסקי דין הנוגעים לנושא

- א. מתוך חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות (תשכ"ב-1962) פרק שני: הורים וילדיהם הקטינים
14. מעמד ההורים
ההורים הם האפוטרופסים הטבעיים של ילדיהם הקטינים.
15. תפקידי ההורים
אפוטרופסות ההורים כוללת את החובה והזכות לדאוג לצורכי הקטין, לרבות חינוכו, לימודיו, הכשרתו לעבודה ולמשלח יד ועבודתו, וכן שמירת נכסיו, ניהולם ופיתוחם;
וצמודה לה הרשות להחזיק בקטין ולקבוע את מקום-מגוריו והסמכות לייצגו.
17. קנה מידה לחובת ההורים
באפוטרופסותם לקטין חייבים ההורים לנהוג לטובת הקטין כדרך שהורים מסורים היו נוהגים בנסיבות העניין.
18. שיתוף בין ההורים
בכל עניין הנתון לאפוטרופסותם חייבים שני ההורים לפעול תוך הסכמה; הסכמתו של אחד מהם לפעולתו של רעהו יכולה להינתן מראש או למפרע, בפירוש או מכללא, לעניין מסוים או באופן כללי; וחזקה על הורה שהסכים לפעולת רעהו כל עוד לא הוכח היפוכו של דבר. בעניין שאינו סובל דיחוי רשאי כל אחד מההורים לפעול על דעת עצמו.
- ב. מתוך: אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד
אב"י - האגודה הבינלאומית לזכויות הילד בישראל
סעיף 12
1. מדינות חברות יבטיחו לילד המסוגל לגבש דעות משלו את הזכות להביע דעות אלו בחופשיות בכל העניינים הנוגעים לו, וייתנו לדעותיו של הילד משקל ראוי, בהתאם לגילו ולמידת בגרותו.
2. למטרה זו תינתן לילד הזדמנות להישמע בכל הליך שיפוטי או מינהלי הנוגע לו, בין במישרין ובין באמצעות נציג או גוף מתאים, באופן המתאים לסדרי הדין שבדין הלאומי.
- ג. מתוך זכות הילד ואחריות ההורים - המועצה לשלום הילד
2002
בפסק הדין שניתן על ידי השופטת המנוחה הניה שטיין ז"ל בשנת 1997 (ת"א 1016/88) בעניינם של ילדי משפחת אמין, אשר תבעו את אביהם בגין הזנחה ארוכת שנים, הודגשו העקרונות הבאים:
ראשית - חובת ההורה לדאוג לילדיו אינה מתמצה אך בחובה לזון אותם ולדאוג למדורם, אלא חלה גם בהיבט הרחב יותר של אכפתיות, יחס הורי ואחריות כללית לשלומם הנפשי.
שנית - אין מדובר בחובה מוסרית בלבד, אלא בחובה בעלת משמעות חוקית-משפטית. לפיכך הורה שלא קיים את החובה לדאוג לילדיו ולהיות עמם בקשר מספק, וגרם בכך נזק נפשי לילדים, חשוף לתביעות נזיקיות נגדו (בגין סעיפי הרשלנות והפרת חובה חקוקה כמשמעם בפקודת הנזיקין).
שלישית - ההגנה היחידה העומדת להורה זה היא הגנת תום הלב - במידה ופעולתו כלפי ילדו באה מתוך כוונה להיטיב עם הילד, ולא לתועלתו האישית של ההורה בלבד.

השופט גייפמן הדגיש את המעבר מ"טובת הילד" לדוקטרינת "זכויות הילד", מעבר הנושא בחובו שינוי תפיסתי וחשיבתי והנותן דגש מיוחד לעצמאות זכויות הילד.

המשמעות היא, כי במקרים שבהם ההורים ניצים ביניהם בבית-המשפט, וטוענים כל אחד ל"טובת הילד" לפי ראות עיניו ובלא שישכילו לבצע את ההפרדה בין רצונם וטובתם הם לבין טובת הילד, ראוי כי הילד יזכה לייצוג נפרד, ולא יחסה תחת כנפי ייצוגם של הורים הפועלים לטובת האינטרסים שלהם עצמם ולא דווקא לטובת הילדים.

נספח ב ספרי עיון בנושא גירושין וילדים

- אילון ע' (1983), איזון עדין, התמודדות במצבי לחץ במשפחה, תל-אביב: ספריית פועלים.
- אילון ע' ופלושר ד' (1987), תגובת שרשרת: ילדים וגירושין, חיפה: נורד.
- ברקול-סופרמל ד' (1987), גירושין? זה לא בשבילי: הנישואין והגירושין בראי החוק, כנרת.
- דון-יחיא ב' (1983), משפחה במשפט: מדריך לדיני אישות, תל-אביב: ידיעות אחרונות.
- וינברגר מ' (1993), ילדי מחלוקת: עיון בספרות ילדים מסייעת בנושא גירושין, אור עם.
- וינברגר מ' (1993), ילדי מחלוקת: מדרשי תמונה לילד בנושא גירושין, אור עם.
- ולרסטין ג"ס וקלי ג"ב (1984), אחרי הגירושין: כיצד מתמודדים ילדים והורים עם גירושין?, תל-אביב: זמורה ביתן.
- וולרשטיין לואיס ובלקסלי (2001), גירושים והשפעתם על הילדים בבגרותם, מטר.
- זיידל ס' (1993), גירושין בדרך אחרת: גישור - אמצעי לגירושין בכבוד, אור עם.
- זיידל ס' (2001), המדריך לגישור להסדרי גירושין, חיפה: הסכמות.
- סמילנסקי ש' (1990), פסיכולוגיה וחינוך של ילדים להורים גרושים, תל-אביב: אח.
- ספילקה פ' (1995), מה עם הילדים? משפחה בגירושין - מדריך להורים, תל-אביב: זמורה ביתן.
- פסטרנק ר' (1989), המשפחה החד הורית בישראל: השפעתה על חינוך הילדים, תל-אביב: ספריית פועלים.
- קראוס ב' (1991), גירושין: איך יוצאים מזה ואיך לא נכנסים לזה?, תל-אביב: יחדיו.

1. חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב-1962, ס' 14, 15, 18 (ראה בנספח א להלן).
2. במקרה של ספק אפשר להתייעץ עם אגף שפ"י במשרד החינוך.
3. זכות הילד ואחריות ההורים, המועצה לשלום הילד, יוני 2002.
4. חוק הסעד (סדרי דין בענייני קטינים, חולי נפש ונעדרים), התשט"ו-1955, ס' 3.

5. אלדר-אבידן ד' וברנע ח' (2002), ילדים וגירושין, ירושלים: משרד החינוך.

הוראות קבע

חוזר מנכ"ל תשסג/5(א), כ"ז טבת תשס"ג, 1 בינואר 2003